

ra 2000), *Parmak İzi* (Ankara 2002), *Yaşaklı Rüyalar* (Ankara 2005), *Gerdanlık III* (Ankara 2005), *Barış Çağırısı* (Ankara 2009), *Düşünce Yazıları* (deneme) (Ankara 1990), *Çobandan Mektuplar* (Ankara 1996). Karakoç'un bazı şiirleri *Mehriban / Goşgular* adıyla Türkmence'ye aktarılmıştır (Aşkabat 1996).

BİBLİYOGRAFYA :

Gülsüm Saldere, *Abdurrahim Karakoç'un Lirik Şiirlerinde Kelime Dünyası* (yüksek lisans tezi, 2001), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ramazan Korkmaz v.dğr., *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı: 1839-2000*, Ankara 2005, s. 300; Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 2006, IV, 844-850; Sadık Tural, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ankara 2006, s. 131-143; Mehtap Filiz, *Abdurrahim Karakoç'un Şiirlerinin Tematik Açısından İncelenmesi* (yüksek lisans tezi, 2010), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Abdurrahim Karakoç ile Dünümüz, Bugünümüz ve Gelecek Üzerine Bir Hâl Tercümesi", *Dil ve Edebiyat*, sy. 44, İstanbul 2012, s. 56-62; a.mlf., "Mehriban'la Büyüyen Bir Nesilden Kartal Kanadıyla Gökleri Biçen Abdurrahim Karakoç'a", a.e., s. 64-69; Nail Tan, "Şair, Yazar Abdurrahim Karakoç", *Tdl.*, sy. 726 (2012), s. 473-475; Bahtiyar Aslan, "Aşk ve Hiciv Kavşağında Bir Şair: Abdurrahim Karakoç", *Asım*, sy. 2, İstanbul, ts., s. 36-37; "Karakoç, Abdurrahim", *TDEA*, V, 179.

NURETTİN ALBAYRAK

KARAKORUM

Moğolistan'da iki tarihi şehir.

"Kara kaya, kara taş yığını" anlamına gelir. Karakorum (Moğolca *Harahorim*) adını taşıyan şehirlerden biri Uygur Hükümdarı Böğü Kağan (759-779) tarafından Orhon nehrinin sol kıyısında Ügeynor gölünün güneydoğusunda kurulmuştur. Kaynaklarda umumiyetle Ordubalık, bazan da Mubalık adıyla anılan şehir Uygur Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte terk edilmiş ve X. yüzyılda tamamen harabe haline gelmiştir. Aynı adı taşıyan iki şehirden kısa ömürlü olanı, dolayısıyla hakkında daha az bilgi bulunanı bu şehirdir. Günümüzde şehirden geriye sur kalıntıları ile bazı binalara ait temeller kalmıştır. Karakorum adını taşıyan ikinci şehir ise Cengiz Han tarafından 1220'de Orhon nehrinin sağ kıyısında ilk şehrin güneyinde

kurulmuştur. İnşası Ögedey Han zamanında 1234 yılında tamamlanan şehrin etrafı ertesi yıl surlarla çevrilmiş, bir de saray inşa edilmiştir. Moğol İmparatorluğu'nun başşehri olan Karakorum devrin kaynaklarında zaman zaman Ordubalık resmî adıyla zikredilmiştir (Cüveynî, I, 192).

Karakorum'u ziyaret eden Atâ Melik Cüveynî, Wilhelm von Rubruk ve Plano Carpini gibi seyyah ve tarihçilerin verdiği bilgiler şehrin XIII. yüzyılın ortalarındaki durumunu göstermesi bakımından önemlidir. Büyük Han'ın huzuruna çıkan Fransisken keşişi Plano Carpini (ö. 1252) Karakorum'u Moğolistan'da bulunan yeğâne şehir olarak tasvir eder (*Moğol Tarihi ve Seyahatnâme*, s. 26). Karakorum'a sonuncusu 1252-1253'te olmak üzere üç defa seyahat eden Cüveynî şehre Çin'den, müslüman ülkelerinden meslek sahiplerinin getirildiğini ve bölgede ziraata başlandığını belirtir (*Tarih-i Cihângüşâ*, I, 192). Şehri 1254'te ziyaret eden Rubruk'un verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre şehir etnik ve dinî açıdan oldukça kozmopolit bir yapıdaydı. Birçok din ve inanca mensup insanların yanı sıra yaşadığı şehirdeki başlıca dinî grupları Yamanistler, Budistler, Maniheiztler, müslümanlar ve hristiyanlar oluşturmaktaydı. Şehirde on iki Budist mâbedi, iki cami ve bir Nestûrî kilisesi mevcuttu. Dört kısımdan meydana gelen Karakorum'da önemli miktarda Çinli ve müslüman zanaatkârla tüccar vardı (Rubruk, s. 111). İki kışlânın bulunduğu şehrin etrafı kerpiç surlarla çevriliydi ve hanın sarayı da hemen şehrin dışında yer almaktaydı. Mengü (Möngke) Kağan zamanında (1251-1259) Karakorum'un yerleşim alanı genişletildi ve büyük Budist tapınakları inşa edildi.

Mengü Kağan'ın halefi Kubilay Han (1260-1294) Moğol İmparatorluğu'nun başkentini Şangdu / Hanbalık (Çin kaynaklarında Ta-tu, bugünkü Pekin) şehrine nakletti. Kubilay'a isyan eden kardeşi Arıkboğa (Arık Buka) aynı yıl Karakorum'a hâkim olduysa da şehir Kubilay tarafından şiddetli bir muhasaradan sonra geri alındı. İmparatorluğu Çin'den yöneten Kubilay

Karakorum ören yerinde kaplumbağa şeklindeki taş kaide-lerden biri

Han ve halefleri döneminde siyasî önemini kaybeden Karakorum bu devirde Moğol valilerinin idare merkezi durumundaydı. 1277'de bir ara Ögedey'in torunu Kaydu Kağan'ın egemenliğine girdi ve XIV. yüzyıl başlarında yeniden canlanarak doğu yönünde genişledi. 1368'de Çin'de Moğol hâkimiyetinin sona ermesinin ardından Biligtü Kağan, Karakorum'u yeniden başşehir haline getirdi. 1388'de Ksuda kumandasındaki Ming ordusu tarafından yağmalanan şehri XVI. yüzyılda Mengü Dayan Han bir defa daha başkent yaptı. Ancak bu durum şehrin çöküşünü önlemedi. Sonraki dönemlerde Börçigin ve Oyrat kavimleri arasında el değiştirdi ve zamanla tamamen terk edildi.

Karakorum'un harabeleri 1889'da Nikolay M. Yadrintsev ve A. M. Pozdneev tarafından keşfedildi. F. Wilhelm Radloff 1891'de ziyaret ettiği şehrin kalıntılarını, 1892'de yayımlanan *Atlas der Altertümer der Mongolei* adlı eserinde ayrıntılı biçimde tasvir eder. Karakorum'da ilk arkeolojik kazıları 1933-1934'te D. Bukiniç gerçekleştirdi. 1948-1949'da Sergey V. Kiselev başkanlığında Moğol ve Rus arkeologlar tarafından yapılan kazılarda önemli kalıntılara ulaşıldı. Arkeolojik kazılar 2000-2004 yıllarında Bonn Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü ile Moğolistan İlimler Akademisi'nin iş birliğinde Jan Bernmann ve Ernst Pohl başkanlığında devam ettirildi. Kazılar neticesinde Budist mâbedleri, demirci ve tuğla atölyelerine ait kalıntılar, fırınlar, yollar, tuğla ve kerpiç binalar, yerden ısıtma sistemleriyle Çin ve Orta Asya yapımı pek çok eşya ortaya çıkarıldı. Moğolistan Başbakanı Tsakhiagiin Elbegdorj, 2004'te Karakorum'un yerinde yeni bir şehir inşa ettirmek için bir proje geliştirmeye karar verip bu iş için uzmanlardan oluşan bir çalışma grubu tayin ettiyse de Elbegdorj'un 2006 yılındaki istifasıyla proje askıya alındı.

Karakorum yakınlarında 1568 yılına ait Erdene Zuu Manastırı – Moğolistan

BİBLİYOGRAFYA :

Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, I, 39, 169, 192-194; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmî'u'l-tevârih* (nşr. Muhammed Rüşen – Mustafa Müsevî), Tahran 1373 hş., II, 824, 829, 838-848, 869, 883, 949; W. von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat: 1253-1255* (trc. Ergin Ayan), İstanbul 2001, s. 104-107, 111-112; J. de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatnâme: 1245-1247* (trc. Ergin Ayan), Trabzon, ts. (Esen Ofset Matbaacılık), s. 26; *Qara Qorum-City (Mongolia), I: Preliminary Report of the Excavations 2000-2001* (ed. H. R. Roth – U. Erdenebat), Bonn 2002, s. 12-19, 34-41; M. Walther, “Yerleşik Bir Karargâh İçin En Uygun Yer: Orhon Vadisi Coğrafyası ve Karakurum (Harhorin) Çevresi Üstüne Giriş ve Hidrolojik Coğrafya”, *Cengiz Han ve Mirasçıları: Büyük Moğol İmparatorluğu* (ed. Samih Rifat), İstanbul 2006, s. 183-188; Hans-Georg Hüttel, “Karakurum: Tarihsel Bir Bakış”, a.e., s. 189-194; a.mlf., “Karakurum Moğol-Alman Araştırma Heyeti (MDKE)”, a.e., s. 195-197; a.mlf., “Ögedey Han'ın Sarayı: Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Karakurum'daki Kazıları”, a.e., s. 199-208; Christina Franken, “Karakurum Saray Bölgesi Seramik Fınları”, a.e., s. 209-235; U. Erdenebat – E. Pohl, “Başkentin Orta Yerinden: Karakurum'un Merkezinde Bonn Üniversitesi'nin Yürüttüğü Kazılar”, a.e., s. 237-277; W. Barthold – [R. R. Arat], “Kara-Korum”, *IA*, VI, 291-292; W. Barthold – J. A. Boyle, “Karaçorum”, *EP* (Ing.), IV, 612-613.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

KARAKULAK

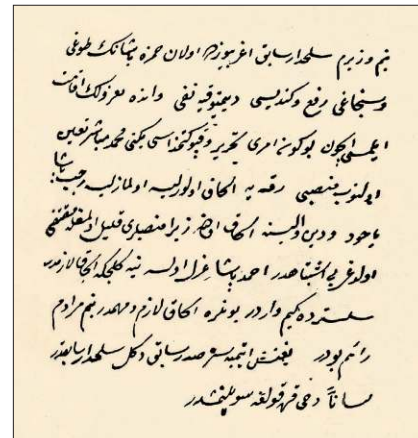
Osmanlı Devleti'nde
haberci olarak kullanılan
görevlilerin unvanı.

Kelime olarak “vaşak” yahut “çakal” anlamına gelen **karakulak** kavramı ile daha ziyade özel ve resmî haberleri götürenlerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Bunun bir bakıma “hafiye” anlamında kullanıldığı düşünülebilir. Emir çavuşu da denilen bu görevliler başta sadrazam olmak üzere vezirlerin, defterdarın, yeniçeri ağasının ve bostancıbaşının maiyetinde bulunurlar ve yasakçı, haberci olarak istihdam edilirdi. Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa (ö. 1703) gençliğinde Sadrazam Kara İbrahim Paşa'ya intisap etmiş ve bir süre onun karakulağı olmuştur (Anonim Osmanlı Tarihi, s. 397). Sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın karakulağı Ahmed Ağa'nın Kandiyе kuşatması sırasındaki haberleşme ve kale-nin teslim alınması işindeki faaliyetleri, fethin Sultan IV. Mehmed'e bildirilmesi esnasındaki görevleriyle aynı karakulağın Kamanıçe Kalesi'nin alınmasıyla sonuçlanan 1672 Lehistan seferinde Leh kralı ile yapılan haberleşmelerdeki hizmetleri, hatta bir süre Lehistan'da rehin tutulması dönemin tarihi olan Silâhdar Fın-

dıklılı Mehmed Ağa'nın eserinde anlatılır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683 Viyana seferi esnasında fethedilen kalelerden Ovar'ın (Altenburg) fethi haberini getiren Karakulak Mehmed Ağa'ya hil'at giydirilmişti (*Zeyli Fezleke*, s. 830).

Yeniçeri karakulağının Ağakapısı hareminde bir dairesi bulunurdu. Bu görevli ocakla sadrazamlık makamı arasındaki haberleşmeyi sağlama işlerinde istihdam edilirdi. Bostancı Ocağı'nda odabaşından sonra karakulaklar gelir ve bu görevlilerin tamamı bostancıbaşı karakulağının emri altında hizmet ederdi. Bostancıbaşı karakulağı sürekli sadrazamlık dairesinde olur ve sarayla Paşakapısı arasındaki haberleşmeyi temin ederdi. Teşrifat merasimlerinde de görev yapar ve bu vesileyle kendisine hil'at giydirilirdi (*Teşrifât-ı Kadîme*, s. 66). Meselâ şehreminiğe tayin edilen bir kişinin bostancıbaşı karakulağı ile birlikte saraya gidip Dârüssaâde ağasından hil'at giymesi teşrifat kurallarındandı (Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 377). Genellikle Bostancı Ocağı'ndaki hiyerarşik silsileye göre bostancı hasekilerinden biri karakulaklığa, karakulak ise bostancılar odabaşılığına yükseltilirdi (Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih*, s. 620). II. Mahmud döneminin güçlü şahsiyeti Hâlet Efendi'nin karakulağı Menemen voyvodalığına tayin edilmişti. Ancak karakulakların da ha ziyade haseki ağası veya başbâki kulu oldukları görülmektedir. Sivas Beylerbeyi Karakulak Mustafa Paşa (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 707), Bostancıbaşı Karakulak Mustafa Ağa ve Silâhşor Karakulak Osman Ağa gibi bazı devlet ricâli bu sıfatla

Karakulak vasıtasıyla ilgiliye ulaştırılmak istenen bir padişah yazısı

anılmaya devam etmiştir (*Subhî Târîhi*, s. 43, 150). İstabl-ı âmire erkânı arasında bir karakulak bulunduğu bilinmekte ve bunun rütbe bakımından saraya ait kaynaklarda kürek çeken hamlacının altında, telhisî ağanın üstünde olduğu anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 508). Menzil atları sürücülerine de karakulak denilirdi. Bunlar ulakların önlerinde giderler, bir yerleşim yerine girerken yüksek sesle ve belli bir makamda bağırıp postanın geldiğini halka duyururlardı.

Sadrazam ile vezir konaklarındaki hizmetliler arasında karakulak adıyla anılan hatırlı bir ağa vardı. Gedikli konumundaki bu ağanın maiyetinde ve emrinde nöbetle yirmi dört saat görev yapan dördü kavas yedi ağa bulunurdu. Bu arada konakta eyerlenmiş halde sekiz at daima hazır durumda karakulak ağanın emrinde bekletilirdi. Karakulak ağa emrindeki görevlilerle İstanbul'un herhangi bir yerinde çıkan yangına da müdahale ederdi. O sırada su taşıma, gerekli yerleri yiktırma işlerini yerine getirir, yangında zarar görenlerin listesini tutardı. Yangın görevlisi olmalarından dolayı bu memurlara “kara haber bekleyen” anlamında karakulak denildiği de nakledilir (Abdülaziz Bey, s. 182-183).

BİBLİYOGRAFYA :

Nâimâ, *Târih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, III, 1352; Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704 (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 193, 397; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 707; Silâhdar Mehmed Ağa, *Zeyli Fezleke* (haz. Nazire Karaçay Türkal, doktora tezi, 2012), MÜ Türiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür. yer.; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli* (haz. Abdülkadir Özcan v.dğr.), İstanbul 2013, I, 140; II, 1012; III, 1435, 1595; *Subhî Târîhi: Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte* (haz. Mesut Aydınar), İstanbul 2007, s. 43, 150; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II/A, s. 16; II/B, s. 75; *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı: 1785-1789* (haz. Feridun M. Emecen), İstanbul 2003, s. 224; III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme (haz. V. Sema Arıkan), Ankara 1993, s. 11, 73, 229; *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 7, 8, 52, 66, 67, 96, 101; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 139, 561, 620, 632, 633; a.mlf., *Üss-i Zafer* (haz. Mehmet Arslan), İstanbul 2005, s. 164; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 392; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 377, 479-480, 508; *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri* (haz. Şamil Mutlu), İstanbul 1994, s. 58, 73; Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* (haz. Kâzım Arısan – Duygu Arısan Günay), İstanbul 2002, s. 171, 182-183; Murat Yıldız, *Bahçivanlıktan Saray Muhafızlığına: Bostancı Ocağı*, İstanbul 2011, s. 218.

ABDÜLKADİR ÖZCAN